

Antik Yunan ve Roma Dünyasında Fizyonomi: Tarihsel Köken, Bakış Açısı ve Yöntem

Asuman Coşkun Abuagla*
ORCID:0000-0002-2085-6100

Öz

Gizli ilimlerden biri olarak kabul edilen ve Antik Yunan'da İÖ 6. yüzyılda ilk kez Samoslu Pythagoras tarafından uygulandığı söylenen fizyonominin kökeni Babil Medeniyeti'ne dayanmaktadır. Arkeolojik kazılar sayesinde Anadolu, Suriye, Filistin ve Kıbrıs'ta Mezopotamya kökenli gizli ilimlere dair birçok kanıt bulunması, bunların Suriye ve Kıbrıs üzerinden Etruria'ya uzanan bir koridor aracılığıyla klasik dünyaya aktarıldığını düşündürmektedir. Mısır'dan döndüğünde İtalya'nın güneyinde bir Yunan kolonisi olan Kroton'a yerleşen Samoslu Pythagoras'ın fizyonomik alâmetlerden haberdar oluşu, olasılıkla bu koridor aracılığıyla gelen bilgi akışı sayesinde olmuştur. Bu makalenin amacı, söz konusu koridor aracılığıyla klasik dünyaya ulaşan fizyonomi bilgisinin kökenini, Antik Yunan ve Roma Dönemi'nde ele alınış şeklini incelemek ve konu ile ilgili bilgi vermektir.

Anahtar kelimeler: Mezopotamya, Alamdimmû, Polemon, fizyonomi, gözler.

Gönderme Tarihi: 17/09/2021

Kabul Tarihi:20/12/2021

*Doç. Dr. Akdeniz Üniversitesi Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü Latin Dili ve Edebiyatı Bölümü, Antalya-Türkiye, asumancoskun@akdeniz.edu.tr

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Abuagla, Asuman Coşkun. "Antik Yunan ve Roma Dünyasında Fizyonomi: Tarihsel Köken, Bakış Açısı ve Yöntem" *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 8-4, 2021, ss.1753-1772.

Physiognomy In The Ancient Graeco-Roman World: Historical Origin, Perspective and Method

Asuman Coşkun Abuagla*
ORCID:0000-0002-2085-6100

Abstract

The origin of physiognomy, which is considered as one of the occult sciences and is said to have been applied for the first time by Pythagoras of Samos in the 6th century BC in the Ancient Greek world, is based on the Babylonian Civilization. Thanks to the excavations many evidence of occult sciences originating from Mesopotamia have been found in Anatolia, Syria, Palestine, and Cyprus, suggesting that they were transferred to the classical world through a corridor stretching from Syria and Cyprus to Etruria. Pythagoras, who settled in Croton, a Greek colony in southern Italy, became aware of the physiognomic signs, probably owing to the flow of information coming through that corridor. The article aims to explain the origin of physiognomy and how physiognomy was handled in the Ancient Greek and Roman Period and give information about the subject.

Keywords: Mesopotamia, Alamdimmû, Polemon, physiognomy, eyes.

Received Date: 17/09/2021

Accepted Date: 20/12/2021

* Associate professor, Akdeniz University, Department of Ancient Languages and Cultures, Department of Latin Language and Literature, Antalya-Turkey, asumancoskun@akdeniz.edu.tr

You can refer to this article as follows:

Abuagla, Asuman Coşkun. ‘‘Antik Yunan ve Roma Dünyasında Fizyonomi: Tarihsel Köken, Bakış Açısı ve Yöntem.’’ *Academic Journal of History and Idea*, 8-4, 2021, pp.1753-1772.

Физиогномика в античном мире: историческое происхождение, перспектива и метод

Асуман Джошкун Абуагла*
ORCID:0000-0002-2085-6100

Резюме

Происхождение физиогномики, считающаяся одной из оккультных наук, и впервые примененной Пифагором Самосским в VI веке до н.э. в Древней Греции, основано на вавилонской цивилизации. Во время раскопок в Анатолии, Сирии, Палестине и на Кипре было найдено множество свидетельств тайных наук, происходящих из Месопотамии, что позволило предположить, что они были перенесены в классический мир через коридор, простирающийся от Сирии и Кипра до Этрурии. После возвращения из Египта Пифагор Самосский поселился в Кротоне, греческой колонии на юге Италии, где, благодаря потоку информации, прошедшему через этот коридор, узнал о физиономических знаках. Целью данной статьи является объяснить происхождение физиогномики и способы обращения с физиогномикой в период античности, а также предоставить информацию по этому вопросу.

Ключевые слова: Месопотамия, Аламдимму, Полемон, физиогномика, глаза.

Получено: 17/09/2021

Принято: 20/12/2021

* Доцент, Университет Акдениз, кафедра древних языков и культур, кафедра латинского языка и литературы, Анталья-Турция, asumancoskun@akdeniz.edu.tr

Ссылка на статью:

Abuagla, Asuman Coşkun. “Antik Yunan ve Roma Dünyasında Fizyonomi: Tarihsel Köken, Bakış Açısı ve Yöntem.” *академическая история и мысль*, 8-4, 2021, сс.1753-1772.

Giriş

Klasik Yunanca φύσις ve γνῶμων sözcüklerinin birleşiminden oluşan φυσιογνωμονία teriminin gerçek anlamı, bedenin her bir uzvunun ayrıntılı bir şekilde incelenmesiyle yapılan karakter analizidir. Sözcük asıl kökünden Latinceye *physiognomonía*, Latince'den Fransızcaya *physionomie*, Fransızcadan da Türkçeye *fizyonomi* olarak geçmiştir ve kısaca *yüz okuma sanatı* olarak bilinir.

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Irak'ta yapılan kazılar ve araştırmalar sonucunda bulunan çivi yazılı birçok kil tablet, fizyonominin başlangıç yerinin Mezopotamya toprakları olduğunu ve gizli öğretilerden biri sayılan bu ilimin kökeninin Antik Babil Medeniyeti'ne dayandığını göstermektedir. Yeni Asur Krallığı'nın başkentlerinden biri olan ve Ninive'den (Koyuncuk) 35 km uzaklıkta, Dicle Nehri'nin kıyısındaki Nimrud (Kalhu) antik kentinde bulunduğu için Nimrud olarak adlandırılan çivi yazılı tabletler bunu kanıtlamaktadır.¹ İlgili tabletlerde birtakım kutsal âmetlerin listelendiği, Esagil-kîn-apli adlı Babilli bir büyücünün (āšipu) yetkin bir düzenleme yapmak ve ikinci nüshası olmayan metni kopya etmek için görevlendirildiği anlaşılmıştır.² Babil kralı Adad-apla-iddina'nın (İ.Ö. 1068-1049/1047) Borsippa'da hükümdarlık dönemine tarihlenen, Akad dilinde yazılmış bu tabletlerde SA.GIG/Sakikkû (Tıbbî teşhis ve tahminî sonucu) ve Alamdimmû (Biçim) olarak adlandırılıp insan bedenine dair baştan ayağa (ištu muḥḥi adi šēpē) bilgi veren tıbbî ve fizyonomik alâmetler ile³ Šumma nigdimmû (Eğer şekil), Šumma kataduggû (Eğer konuşma), Šumma sinništu qaqqada rabât (Eğer bir kadının kafası büyükse), Šumma liptu (Eğer yüzdeki lekeler [sivilceler, benler, doğum lekeleri vb.]), Šumma šer'ân pūt imittišu ittenebbi (Eğer bir adamın alnının sağ tarafındaki kaslar seğiriyorsa) olarak adlandırılan ve Alamdimmû'nun alt

¹ J. V. Kinnier Wilson, "Two Medical Texts from Nimrud" *Iraq*, C. 18, S. 2, Cambridge 1956, s. 130-146; J. V. Kinnier Wilson, "The Nimrud Catalogue of Medical and Physiognomical Omina" *Iraq*, C. 24, S. 1, Cambridge 1962, s. 52-62.

² Irving L. Finkel, "Adad-apla-iddina, Esagil-kîn-apli, and the Series SA.GIG", *A Scientific Humanist: Studies in Memory of Abraham Sachs*, (Ed. Erle Leichty-Maria Dejong Ellis-P. Gerardi), Occasional Publications of The Samuel Noah Kramer Fund 9, Philadelphia 1988, s. 149; Kenneth Zysk, "Mesopotamian and Indian physiognomy", *Visualizing The Invisible With The Human Body, Physiognomy and Ekphrasis In The Ancient World*, C. 10, (Edit J. Cale Johnson-Alessandro Stavru), De Gruyter, Berlin/Boston 2019, s. 43.

³ Barbara Böck, *Die Babylonisch-assyrische Morphoskopie*. Archiv für Orientforschung, Beiheft 27, Cambridge University Press, Viyana 2000, s. 15-17; Mladen Popović, *Reading the Human Body. Physiognomics and Astrology in the Dead Sea Scrolls and Hellenistic-Early Roman Period Judaism*, Brill, Leiden 2007, s. 73-76.

serileri olduğu düşünülen alâmetlerden bahsedilmektedir.⁴ Alamdimmû tabletlerinden anlaşıldığı üzere Babil halkı, bedenin şeklinin ve görünüşünün tanrı Ea ve Marduk tarafından düzenlendiğine, bu düzenlemenin kişinin kaderine dair belli işaretler vermek amacıyla yapıldığına inanmıştır.⁵ Bu açıdan SA.GIG/Sakikkû ve Alamdimmû gibi herkesin bilmemesi gereken tanrısal alâmetlerle ilgili gizli bilgilerin babadan oğula devredildiği, seçilen bu özel kişinin tanrılar adına kutsal bir görev yaptığı söylenebilir. Nitekim İ.Ö. 11. yüzyılın ikinci yarısında kayıt altına alınan Nimrud tabletlerinde Esagil-kîn-apli'nin babasının Kral Hammurabi'nin bilgisi (Asalluhi-mansum) olarak tanıtılması, söz konusu kralın hükümdarlık dönemi (İ.Ö. 1792-1750) göz önüne alındığında zamansal açıdan imkânsız ama soy açısından mümkündür. Bu durumda bilge olarak çevrilen Asalluhi-mansum sözcüğünün nesilden nesile geçen bir unvan olduğu anlaşılabilir.⁶ Yine aynı tabletlerde alâmetlerle ilgili gizli bilgilere vâkıf olmayanların çok dikkatli olmalarına, SA.GIG/Sakikkû ve Alamdimmû hakkında yüksek sesle konuşmalarına dair uyarı niteliğinde verilen tavsiye,⁷ kaderle bağlantılı olduğuna inanılan bu alâmetlerin gücünü de ortaya koymaktadır. KAR 44 adıyla kayıt altına alınan ama kötü güçleri savuşturma sanatıyla (mašmaššūtu) ilgili olduğu için Batılı akademisyenler tarafından *The Exorcist's Manual* (Büyücünün El Kitabı) olarak adlandırılan bu tabletlerin devamı,⁸ Asur kralı Asur-banipal'in (İ.Ö. 668-626) Ninive kentindeki kraliyet kütüphanelerinde bulunmuştur. İ.Ö. 7. yüzyılın ortasına tarihlenen ve Şumma alamdimmû (Eğer biçim) olarak adlandırılan bu on iki tablette fizyonomik alâmetlerin yanı sıra yeryüzü (Şumma ālu ina mēlê šakin) ve gökyüzü (Enūma Anu Enlil) ile ilgili birçok alâmet tespit edilmiştir.⁹ Alamdimmû'nun devamı niteliğinde bir alt seri olan söz konusu tabletlerde yine insan bedeninin dış görünümü ve şekliyle ilgili benzer alâmetler listelenmiştir. Ancak bu serinin Şumma Ea liballitka olarak adlandırılan ikinci tabletinde insan bedeninin belli uzuvlarının birtakım hayvanlarla ilişkilendirilmesi ve kehanetlerin bu doğrultuda bildirilmesi,

⁴ I.L. Finkel, a.g.m., s. 149, 152; K. Zysk, a.g.m., s. 43.

⁵ I.L.Finkel, a.g.m., s. 149 (nos. 29-30); Eric Schmidtchen, "Esagil-kîn-apli's Catalogue of Sakikkû and Alamdimmû", *Assyrian and Babylonian Scholarly Text Catalogues, Medicine, Magic and Divination*, C. 9, (Edit Ulrike Steinert), De Gruyter, Boston/Berlin 2018, s. 148.

⁶ Schmidtchen, a.g.m. 2018, s. 148.

⁷ I.L. Finkel, a.g.m., s. 149.

⁸ Markham J. Geller, "The Exorcist's Manual (KAR 44)", *Assyrian and Babylonian Scholarly Text Catalogues. Medicine, Magic, and Divination*, (Edit Ulrike Steinerts), De Gruyter, Berlin/Boston 2018, s. 292.

⁹ K.Zysk, a.g.m., s. 43; Eric Schmidtchen, "The series Şumma Ea liballitka revisited", *Visualizing The Invisible With The Human Body, Physiognomy and Ekphrasis In The Ancient World*, C. 10, (Ed. J. Cale Johnson-Alessandro Stavru), De Gruyter, Berlin/Boston 2019, s. 85.

ilgili tableti diğerlerinden farklı kılmaktadır.¹⁰ Konuyla ilgili kehanetler şu şekilde listelenmiştir:^{11*}

- Eğer gölgesi öküze benziyorsa silahla öldürülecektir.*
Eğer sığır suratlıysa zengin ve saygın (ama) günleri kısa olacaktır.
Eğer yaban öküzü suratlıysa zengin ve saygın olacak (ama) silahla ölecektir.
Eğer aslan suratlıysa yetkin bir şekilde hareket edecektir.
Eğer köpek suratlıysa yoksul (ve) günleri kısa olacaktır.
Eğer domuz suratlıysa kötülüğü deneyimleyecek, hayatının baharında ölecektir.
Eğer tilki suratlıysa, konuşurken sesi zayıf çıkar.
Eğer kedi [...] gibi yürüyorsa (?) ya yoksulluktan ya da ağlamaktan ölecektir.
Eğer burnu kartalın gagası gibiyse, (kişi) konuşurken geriye doğru kaykılıyorsa, harika bir şekilde yürüyecek (yaşayacak ama) günleri kısa olacaktır.
Eğer burnu, kumrunun gagası gibiyse yas tutmaktan vazgeçmeyecektir.
Eğer köpek burunluysa günleri kısa olacaktır.
Eğer firavun faresi suratlıysa düşmanları olacaktır.
Eğer öküz başlıysa zengin olacaktır.
Eğer öküz ayaklıysa yiyeceğini tüketecek (yoksul kalacak ve) silahla ölecektir.

1-Fizyonominin Diğer Medeniyetlere Yayılma Süreci

Yazıldığı dönemden itibaren tanrısal bir güç barındırdığına inanılan Mezopotamya kökenli alâmet ve kehanet serisinin Hitit kütüphanelerinde bulunmasının nedeni İ.Ö. 1595 yılında Hitit kralı I. Murşili'nin Babil'i ele geçirip yağmalaması ve elde ettiği ganimetleri Hattuşa'ya (Boğazköy) getirmesiyle açıklanabilir. O halde fizyonomik alâmetlerin Anadolu'ya İ.Ö. 16. yüzyılda ulaştığı ve bu yüzyıldan itibaren yayılmaya başladığı söylenebilir. Babil kökenli doğum alâmetleri (örn., eğer bir kadın kulaksız bir çocuk doğurursa ülkede kıtlık olacaktır),¹² *tîrānu* (örn., eğer bir adamın başındaki lüleler sağa meyilliyse günleri kısa olacaktır) ve karaciğer kehanetleri ile ilgili tabletlerin Hititçe

¹⁰ E.Schmidtchen, a.g.m. 2019, s. 82.

¹¹ E.Schmidtchen, a.g.m. 2019, s. 101-102.

* Sadece konuyla ilgili kehanetler, asıl metindeki sıra numaralarıyla birlikte alınmış (nos.1, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 22, 26, 32, 49b, 52b, 53b, 54b) ve makalenin yazarı tarafından İngilizceden Türkçeye çevrilmiştir.

¹² Stefan M. Maul, "Divination Culture and the Handling of the Future", *The Babylonian World*, (Ed. G. Leick), Routledge, New York/Londra 2007, s. 367; H. Hande Duymuş Florioti, "Eski Mezopotamya'da Kehanet Olgusuna Genel Bir Bakış", *Tarih Okulu Dergisi* (TOD), Yıl 6, S. XV, 2013, s. 25.

çevirileriyle birlikte Hitit kütüphanelerinde bulunması bunu kanıtlar.¹³ Hitit Orta Krallık Dönemi'ne (İ.Ö. yak. 1500-1300) tarihlenen bu tabletlerle Hitit İmparatorluk Dönemi'ne (İ.Ö. yak. 1380-1191) tarihlenen tıp ve büyüyle ilgili diğerleri, Hattuša ile Mezopotamya arasında doğrudan bir bağlantı ve etkileşim olduğunu gösterirken bunların Hitit kütüphanelerinde bulunması, gizli ilimlerden sayılan bu bilgilerin Mezopotamya sınırları içinde kalmayıp başka medeniyetlere de ulaştığını kanıtlamaktadır.¹⁴ Nitekim *tīrānu* kehanetlerinin Sanskritçe ve Prakritçe yazılmış metinlerle benzerlik göstermesi, ilgili alâmetlerin Akhaemenidler tarafından iki yüzyıl boyunca (İ.Ö. 538-331) kontrol altına alınan Gandhāra ve Indus Vadisi'nden (Pakistan ve Afganistan) Hindistan'a yayıldığına işaret etmektedir.¹⁵ Antik Yunanlardan Etrüsklere, Etrüsklerden de Romalılara geçen bir âdet olan kurbanlık hayvanın karaciğerinden kehanette bulunma (*haruspicina*) yönteminin kökeni yine Mezopotamya'ya dayanmaktadır. İtalya'nın kuzeyinde Piacenza kenti yakınlarında bulunan bir koyun karaciğerinin bronzdan yapıma modelinin (İ.Ö. 3./1. yüzyıl), Geç Babil Dönemi'ne (İ.Ö. 18. yüzyıl) tarihli bir karaciğer modeliyle olan benzerliği bunu kanıtlar.¹⁶ Ayrıca yapılan arkeolojik kazılar sayesinde Anadolu, Suriye, Filistin ve Kıbrıs'ta Tunç Çağı'na tarihlenen bu tür karaciğer modellerinin bulunması, söz konusu gizli ilimlerin Mezopotamya, Suriye ve Kıbrıs üzerinden Etruria'ya uzanan bir koridor ve gezgin kâhinler aracılığıyla klasik dünyaya aktarıldığı düşüncesini güçlendirmektedir.¹⁷ Mısır'dan döndüğünde ülkesi Samos'ta Polykrates'in bir tiran olarak hüküm sürdüğünü görüp İtalya'nın güneyinde bir Yunan kolonisi olan Kroton'a yerleşen Samoslu filozof Pythagoras'ın (İ.Ö. 570-495) fizyonomik alâmetlerden haberdar oluşu, olasılıkla bu koridor aracılığıyla gelen bilgi akışı sayesinde olmuştur. Çünkü Antik Yunan'da fizyonominin İ.Ö. 6. yüzyılda ilk kez Pythagoras tarafından uygulandığı söylenir.¹⁸ Onun Kroton kentinde bir okul kurduğunu ve öğrenim için oraya gelen gençleri önce gözlemediğini anlatan Aulus Gellius, asıl metinde kullandığı Yunanca

¹³ Bedenin ve saçların/saç lülelerinin sağ ya da sol tarafa meyilli olmasıyla ilgili kehanetler *tīrānu* olarak adlandırılır. K.Zysk, a.g.m., s. 51-52.

¹⁴ K.Zysk, a.g.m., s. 57-58.

¹⁵ David Edwin Pingree, "Mesopotamian Omens in Sanskrit", *La circulation des biens, des personnes, et des idées dans la proche-orient ancien*, (Ed. D. Charpin-F. Joannès), ERC Press, Paris 1992, s. 376; K. Zysk, a.g.m., s. 58.

¹⁶ S.Maul, a.g.m., s. 370 (Figür 25. I); Larissa Bonfante, "Etruscan Inscriptions and Etruscan Religion", *The Religion of The Etruscans*, (Edit Nancy Thomson de Grummond-Erika Simon), University of Texas Press, Austin 2006, s. 10-11 (Figür II. 2). Söz konusu karaciğer modeli Britanya Müzesi'nde sergilenmektedir.

¹⁷ Walter Burkert, *The Orientalizing Revolution, Near Eastern Influence On Greek Culture In The Early Archaic*, (çev. Margaret E. Pinder ve Walter Burkert), Harvard University Press, Londra 1992, s. 46-48.

¹⁸ Geneva Misener, "Loxus, Physician and Physiognomist", *Classical Philology*, C. XVIII, S. 1, Chicago 1923, s. 1; Chad Hartsock, *Sight and Blindness in Luke-Acts, The Use of Physical Features In Characterization*. Biblical Interpretation Series, (Ed. R. Alan Culpepper-Ellen van Wolde), C. 94, Brill, Boston 2008.

fiili (ἐφυσιογνωμόναι) şu şekilde açıklar: “Bu fiil, yüz ve yüz ifadesinin niteliği, tüm bedeninin duruşu ve görünümüyle ilgili (yapılan) yorumla insanların karakterini ve doğasını/fitratını incelemek anlamına gelir.”¹⁹ Aynı açıklama-Gellius’un yaşadığı İ.S. 2. yüzyıl göz önüne alındığında– ilgili sözcüğün antik kaynaklarda artık yerleşik anlamıyla kullanıldığına kanıt oluşturur.

Antik Yunan’da fizyonomi sözcüğünün (φυσιογνωμονία) ilk kez Koslu Hippokrates (İ.Ö. 460-370) tarafından kullanılması ve onun Galenus tarafından fizyonomi biliminin öncüsü (auctor scientiae physiognomonicae) olarak adlandırılması, İ.Ö. 5. yüzyılda fizyonomiye bilimsel açıdan yaklaşıldığını gösterir.²⁰ Hippokrates, Περὶ Ἀρχαίας Ἱητρικῆς (Eski Tıp Üzerine) adlı çalışmasında rüzgârları (τὰ πνεύματα), suları (τὰ ὕδατα) ve toprağı (ἡ γῆ) temel alarak coğrafi ve iklimsel koşulların insanların dış görünüşü ve mizacı üzerinde etkili olduğunu savunmuş böylece fizyonomiye etnik açıdan bilimsel bir dayanak oluşturmuştur. Fiziksel şeklin ve görünüşün kan (αἷμα), balgam (φλέγμα), sarı safra (ξανθή χολή) ve kara safra (μέλαινα χολή) olmak üzere dört sınıya göre oluştuğunu savunan Hippokrates’e göre kan, sıcak ve nemli; balgam, soğuk ve nemli; sarı safra, sıcak ve kuru; kara safra, soğuk ve kuruydu. Bedende bulunan bu sıvıların nitelik ve denge durumu (κράσις/temperamentum) insanların dış görünüşünü, karakterini ve ruhunu etkilemekteydi.²¹ Hippokrates’in bütün eserlerinin toplandığı *Corpus Hippocraticum* (Hippokrates Külliyyatı) adlı külliyyatta hem ırk fizyonomisi (physiognomonica ethnographica) hem de hastalık fizyonomisi (physiognomonica pathognomica) üzerine çok önemli gözlemler ve incelemeler bulunmaktadır.²² Galenus tarafından θεῖος Ἱπποκράτης (tanrısal Hippokrates) olarak nitelendirilen bu ünlü hekimin fizyonomiye bilimsel açıdan yaklaşımı, ondan sonra gelen birçok filozofu etkilemiştir.²³ Nitekim Sokrates’in ardılı ve Kynizm akımının lideri olan Antisthenes (İ.Ö. yak. 446-366) tarafından yazılan, kayıp olmasına ve içeriği hakkında hiçbir bir bilgi bulunmamasına rağmen adı sayesinde fizyonomiyle ilgili olduğu anlaşılan Περὶ Τῶν Σοφιστῶν Φυσιογνωμονικός (Sofistler Üzerine Fizyonomik Bir Çalışma) adlı eser bunu

¹⁹ Peter Kenneth Marshall, *A. Gellii – Noctes Atticae*, Tomus I, Libri I-X, s. 55-56 ([I. 9. 2]).

²⁰ Tamsyn S. Barton, *Power and Knowledge, Astrology, Physiognomics, and Medicine under the Roman Empire*, University of Michigan Press, Michigan 1994, s. 98; G.Misener, a.g.m., s. 1; Richardus Foester, *Scriptores Physiognomonici Graeci et Latini*, 1893 Leipzig, C. I, s. XIV.

²¹ D. Carolus Gottlob Kühn, *Claudii Galeni Opera Omnia*, C. XI, Leipzig 1826, 13. 84, s. 616; Mladen Popović, *Reading the Human Body. Physiognomics and Astrology in the Dead Sea Scrolls and Hellenistic – Early Roman Period Judaism*, Brill, Leiden 2007, s. 3.

²² R.Foester, a.g.e., C. I, s. XV.

²³ R.Foester, a.g.e., C. I, s. XIV-XV.

kanıtlar.²⁴ Fizyonomiyle ilgili günümüze gelen Φυσιγνωμονικά (Fizyonomi) adlı kadim bir eser ise yanlışlıkla Aristoteles'e (İ.Ö. 384-322) atfedilmiştir. İ.Ö. 3. yüzyıla tarihlenen bu eserin Aristoteles'in bir öğrencisi/öğrencileri ya da onun yazılarından fazlasıyla etkilenmiş biri tarafından yazıldığı düşünüldüğü için yazarı Pseudo Aristoteles olarak adlandırılmıştır.²⁵ İlgili eserin önsözünde yazarın kendinden önceki fizyonomistlere (οἱ προγεγενημένοι φυσιγνωμόνες) atıfta bulunulması, bunun fizyonomi üzerine yazılmış ilk eser olmadığını kanıtlamaktadır.²⁶ Aynı eserde karakter analizi için kullanılan hayvansal, ırksal ve fiziksel yöntemler, Mezopotamya kökenli gizli ilimlerin klasik dünyaya aktarıldığı koridoru hatırlatır ve bunu tarihsel olarak kanıtlar.²⁷

İ.Ö. 6. yüzyıldan itibaren başlayan kıpırtılarla Antik Yunan ve Roma dünyasını heyecanla etkisi altına alan fizyonomi, İ.Ö. 3. yüzyılda Yunan hekim Loksos'un fizyonomi üzerine yazdığı –günümüze ulaşmayan– eseriyle zirveye tırmansa da fizyonomiye karşı kuşkulu yaklaşımların İ.Ö. 4. yüzyıldan İ.Ö. 1. yüzyıla kadar sürdüğü görülür. Bunun asıl nedeni, fizyonominin Helenistik Dönem (İ.Ö. 323-30) boyunca astrolojiyle birlikte anılması; onun şifacılar, büyücüler, kâhinler tarafından kullanılan karanlık bir sanat olduğuna inanılmasıdır. Nitekim Laerteli Diogenes Βίοι καὶ Γνῶμαι Τῶν ἐν Φιλοσοφίᾳ Εὐδοκίμησάντων (Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri) adlı eserinde Aristoteles'in bir büyücüden (μάγος) bahsettiğini, Suriye'den Atina'ya gelen bu adamın Sokrates'i birçok şeyle suçlayıp onun şiddet sonucu öleceğini (βίαιον ἔσεσθαι τὴν τελευτὴν αὐτῷ) söylediğini anlatır.²⁸ Cicero da insanların karakterini ve fitratını onların bedeninden, gözlerinden, yüz ifadesinden ve alnından anladığını söyleyen (qui se profitebatur hominum mores naturasque ex corpore, oculis, vultu, fronte pernoscere) Zopyros adlı bir fizyonomistten (Zopyrus physiognomon) bahseder. Cicero'nun anlattığına göre bu adam Sokrates'i incelemiş ve onun aptal, alık (stupidus et bardus) ve kadınlara düşkün (mulierosus) biri olduğunu söylemiştir.²⁹ Antik dönemden günümüze gelen fizyonomi üzerine yazılmış başka bir çalışma Laodikeialı Marcus Antonius Polemon'a (İ.S. yak. 88-145) aittir. Polemon'un Yunanca olarak kaleme aldığı Φυσιγνωμονία (Fizyonomi) adlı bu eserin Yunanca aslından geriye bir cümle kalsa da

²⁴ Candan Şentuna, *Diogenes Laertios – Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s. 261.

²⁵ C.Hartsock, *a.g.e.*, s. 13.

²⁶ R.Foester, *a.g.e.*, C. I, s. 6 [Arist., *Phgn.* 805a. 2].

²⁷ R.Foester, *a.g.e.*, C. I, s. 4-91 [Arist., *Phgn.* 805a – 814b].

²⁸ C.Şentuna, *a.g.e.*, s. 84 [Diog. Laert. II. 45].

²⁹ John Davies, Georg Friedrich Creuzer ve Carl Philipp Kayser, *M. Tullii Ciceronis De Divinatione et De Fato*, Frankfurt 1828, s. 582-584 [Cic. *Fat.* 5. 10].

Arap dünyasında oldukça dikkate alınan eserin tamamı, asıl dilinden Arapçaya çevrilmiştir. Aynı eserin 1379 yılında Damascus'ta (Şam) kopya edilen Arapça bir el yazmasından 1884 yılında A. Schmoelders tarafından Latinceye çevrilip G. Hoffmann tarafından gözden geçirilmesi ise bilim dünyasına büyük katkı sağlamıştır.³⁰ İ.S. 4. yüzyıla tarihlenen fizyonomiyle ilgili son iki eserde ise hem Pseudo Aristoteles'ten hem de Polemon'dan izler görülür. Sofist Adamantios (İ.S. yak. 4. yy.) tarafından yazıldığı düşünülen Φυσιγνωμονικά (Fizyonomi) adlı ilk eserin Φυσιγνωμονικών Α' olarak adlandırılan birinci kitabında Polemon'un eserindeki gibi göz fizyonomisinden,³¹ Φυσιγνωμονικών Β' olarak adlandırılan ikinci kitabında beden fizyonomisinden bahsedilir.³² *Physiognomonica* (Fizyonomi) olarak adlandırılan ikinci eserin ise adı bilinmeyen, Latin soylu bir yazara (Anonymus Latinus) ait olduğu düşünülmektedir. Söz konusu yazar, hekim Loksos, filozof Aristoteles ve hatip Polemon tarafından fizyonomi üzerine kaleme alınan yazıları eserinde kaynak olarak kullandığını (Ex tribus auctoribus quorum libros prae manu habui, Loxi medici, Aristotelis philosophi, Polemonis declamatoris, qui de physiognomonica scripserunt), çeviri ya da yorum açısından zorlandığı yerlerde doğrudan Yunanca sözcükler ve fiiller kullandığını açıkça belirtmiştir (sane ubi difficilis mihi translatio vel interpretatio fuit, graeca ipsa nomina et verba posui).³³

2-Antik Yunan ve Roma'da Fizyonomistler Tarafından Kullanılan Yöntemler

Antik Yunan ve Roma'dan günümüze gelen fizyonomi üzerine yazılmış eserler incelendiğinde fizyonomistlerin kişinin karakterini belirlemek için hayvansal, ırksal ve fiziksel olmak üzere üç tür yöntem kullandıkları anlaşılır. Hayvansal yöntemde bir hayvan türünün özelliğinin kendi türünden olan tüm hayvanlar için sabit ve değişmez olduğu kabul edilir; örneğin tüm geyikler ve tavşanlar ürkek ve çekingendir, tüm aslanlar cesurdur, tüm tilkiler kadınsı ve kurnazdır gibi. Hayvanların özellikleri bu şekilde belirlendikten sonra insanda hangi hayvana benzer özellikler olduğu araştırılır. Böylece geyik, tavşan, aslan, tilki

³⁰ 1893 yılında Richardus Foester tarafından Antik Yunan ve Roma Dönemi'ne ait fizyonomiyle ilgili tüm eserler *Scriptores Physiognomonici Graeci et Latini* olarak adlandırılıp *Volume I* ve *Volume II* (=C. I ve C. II) olarak iki ciltte toplanmıştır.

³¹ Ian Repath, "The Physiognomy of Adamantius the Sophist", *Seeing The Face, Seeing The Soul; Polemon's Physiognomy from Classical Antiquity to Medieval Islam*, (Edit S. Swain), Oxford University Press, Oxford 2007, s. 494-515.

³² I. Repath, *a.g.e.*, s. 516-547.

³³ R. Foester, *a.g.e.*, C. II, s. 3; G. Misener, *a.g.m.*, s. 3-4; I. Repath, 2007, s. 556; C. Hartsock, *a.g.e.*, s. 19.

ve diğer hayvanların fiziksel özelliklerini gösteren herhangi bir insanın o hayvanın doğasına eşdeğer bir karaktere sahip olduğu söylenebilir.³⁴

Pseudo Aristoteles hayvansal yöntem kullanan bazı fizyonomistleri herhangi bir hayvanla insan bedenini benzerlik açısından eşleştirip kişinin ruhunun da o hayvanla benzer olduğunu savundukları için eleştirirken (οἱ μὲν γὰρ ἐκ τῶν γενῶν τῶν ζῴων φυσιογνωμονοῦσι τιθέμενοι καθ' ἕκαστον γένος εἰδός τι ζώου καὶ διάνοιαν. οἱ δ' ἐπὶ τε τῶν τοιούτων σῶμά τι εἶτα τὸν ὅμοιον τῷ τὸ σῶμα ἔχοντι καὶ τὴν ψυχὴν ὁμοίαν ὑπελάμβανον), bizzat kendisinin aynı yöntemi kullanması şaşkınlık yaratır (οἱ δὲ ἐκ τῶν θηρίων φυσιογνωμονοῦντες οὐκ ὀρθῶς τὴν ἐκλογὴν τῶν σημείων ποιοῦνται. οὐ γὰρ δὴ ἐκάστου τῶν ζῴων τὴν ιδέαν διεξελθόντα ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι ὅς ἂν ὅμοιος τούτῳ τὸ σῶμα ᾗ, καὶ τὴν ψυχὴν ὅμοιος ἔσται).³⁵ Çünkü eserinde insanı, eril ve dişi cins olarak ayrı ayrı ele alan Pseudo Aristoteles, aslanı (λέων) eril, panteri (πάρδαλις) ise dişi cins örnek olarak verir. Yapılan karşılaştırmada yüce gönüllü aslan (μεγαλόψυχος), beden ve karakter açısından en güçlü ve en iyi özelliklerle panter ise bedeniyle büyük işler başarsa da karakter açısından bayağı, sinsi ve hilekâr (τὰ δὲ περὶ τὴν ψυχὴν μικρὸν καὶ ἐπίκλοπον καὶ ὄλως εἰπεῖν δολερόν) olarak betimlenir.³⁶ Polemon da Pseudo Aristoteles gibi eril ve dişi cins için öncelikle aslan (leo) ve panter (panthera) örneğini verir ama bununla yetinmeyip doksandan fazla hayvanın özelliğini tek tek sıralayarak hayvansal yöntem açısından çeşitlilik yaratır. Sonra insanda eril ve dişi cins göre farklılık gösteren özelliklere dikkat çeker ve bir fizyonomistin buna göre karşılaştırma yapması gerektiğini salık verir:^{37*}

Bu nedenle bir insana baktıktan sonra onu kıyasla ve onunla ilgili düşün, onun erkek mi yoksa kadın mı olduğunu düşünüyorsun ve ayrıca hangi hayvanın benzerliğinin onda son derece baskın olduğunu görüyorsun; özellikle renkler, uzuvlar ve onların hareketi neye işaret ediyor?

Eserde aynı türden hayvanların eril ve dişi özelliklere göre ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiği tavsiye edilirken konunun iyi bir şekilde anlaşılması için aslan ve panter örneğinden sonra piton yılanı eril, engerek yılanı dişi olarak ele alınıp örnek verilir:³⁸

³⁴ C. Hartsock, *a.g.e.*, s. 21.

³⁵ R. Foester, *a.g.e.*, C. I, s. 6, 11 [Arist., *Phgn.*, 805a. 2; 805b. 4].

³⁶ R. Foester, *a.g.e.*, C. I, s. 50-53 [Arist., *Phgn.*, 809b. 41-42].

³⁷ R. Foester, *a.g.e.*, C. I, s. 170 [Pol. *Phys.*, 1. 20, 5-10].

* Kanıt olarak sunulan bölümler makalenin yazarı tarafından Latince'den Türkçeye çevrilmiştir.

³⁸ R. Foester, *a.g.e.*, C. I, s. 194-198 [Pol. *Phys.*, 2. 25, 17-20].

Bu nedenle eril ya da dişi birtakım hayvanları, kendi türü içinde eril ve dişi özelliklere göre değerlendirmeyi öğreneceksin. Kuşkusuz hayvan türleri arasında hem eril hem dişi cinsin baskın geldiğini fark edeceksin, vb. Aslan ... ve piton yılanı eril görünümdeyken engerek yılanları dişi görünümdeyken çünkü erkeklerinde ve dişilerinde dişi özellikler baskın gelir, vb. Böylece benzerlikte dişiliğin baskın geldiğini fark edersen onun sahibine dişi özellikleri isnat et. Eğer gerçekten benzerlikte erilliğin baskın geldiğini anlarsan onun sahibine eril özellikleri isnat et.

Polemon'un bu tür bir analiz yöntemi uygulamasının asıl nedeni, erkeğin içinde dişilik, dişinin içinde de erillik olduğunu düşünmesinden kaynaklanmaktadır. İlgili bölümde bunu şöyle açıklar:³⁹

Erillik ve dişilik belirtisinden yola çıkarak araştırmanı istediğim fizyonomiyi bir bütün olarak ele almalısın. Böylece o belirtiyi, bakıştan, hareketten ve sestene çıkarabilirsin. Sonra hangi cinsin baskın geldiğini en emin şekilde anlayabilmen için diğeriyle karşılaştırabilirsin. Çünkü erkeğin içinde dişilik, dişinin içinde de erillik vardır ama (doğumda eril ya da dişi) hangi cinsiyet nasip olursa, o cins oldukça baskın gelir.

Antik Yunan'da fizyonomistlerin kullandığı hayvansal yöntemin kökenine inildiğinde bunun Homeros zamanından beri bilindiği ve kişinin karakterinin belli hayvanlarla nitelendirildiği görülür. Ilias destanında Akhilleus, ganimet olarak aldığı bakire Briseis'i elinden almak isteyen Agamemnon'a hakaret ederken onu utanmaz (ἀναιδής) ve ardından köpek suratlı (κυνόπης) olarak nitelendirir.⁴⁰ İlerleyen dizelerde Akhilleus tarafından suçlanan Agamemnon'un karakterinin yine belli hayvanlarla eşleştirildiği görülür:⁴¹

*Peleusoğlu tutamadı öfkesini gene,
köpürdü, Atreusoğluna yağdırdı küfürleri:
"Seni şarap fıçısı, seni it gözlü, seni geyik yürekli seni,
erlerinle bir olup savaşa gitmek için sen,
silah kuşanmadın tek bir gün,
en seçkin Akhalarla bile yatmadın pusuya,
gücün kurudu, getirdin aklına ölümü.*

³⁹ R. Foester, *a.g.e.*, C. I, s. 192 [Pol. Phys., 2. 25, 8-14].

⁴⁰ Azra Erhat-A. Kadir, *Homeros İlyada*, Can Yayınları, İstanbul 1993, s. 75 [Il. 1.157-158].

⁴¹ A. Erhat-A. Kadir, *a.g.e.*, s. 77 [Il. 1. 223-229].

İ.Ö. 7. yüzyılda yaşamış Amorgoslu şair Semonides'in kadınlarla ilgili yazdığı bir şiirde on kadın tipinin karakter özelliklerine göre belli hayvanlarla eşleştirilmesi, Antik Yunan toplumunda insanlarla hayvanların ortak noktaları olduğuna dair var olan yerleşik düşünceyi gösterir.⁴² Aynı düşünce, Aristophanes'in Νεφέλαι (Bulutlar) adlı eserinde de açığa çıkar. İlgili eserde Strepsiades adlı karakter, atlara ve kumara tutkun olan oğlu Pheidippides yüzünden düştüğü borç batağından ve alacaklılardan kurtulmak ister. Bu nedenle eğriyi doğru, doğruyu eğri gösterecek bir şeyler öğrenmek için Sokrates'in fikirhanesine gider. Eserin sonunda işlerin hiç de Strepsiades'in istediği şekilde gitmediği, onun fikirhanede sövüp saydığı düşünürlere yani sofistlere insanlar tarafından kurnaz ve hilekâr bir hayvan olarak damgalanan tilki (κίναδος) demesinden anlaşılır.⁴³ Yine Aristophanes'in *Lysistrata* adlı diğer bir eserinde erkeklerin lideri olarak konuşan karakter, hiçbir hayvanın, hiçbir ateşin kadından daha inatçı, hiçbir panterin kadın kadar utanmaz olmadığını söyler (οὐδέν ἐστι θηρίον γυναικὸς ἀμαχώτερον| οὐδὲ πῦρ, οὐδ' ὄδ' ἀναιδῆς οὐδεμία πάρδαλις).⁴⁴ Platon'un Πολιτεία (Devlet) adlı eserinde ruhların eski hayatlarını hatırlayıp gelecek yaşamlarını seçtikleri anlatılırken bunun nedeni, eski hayatlarında onların insanlardan nefret etmeleri ve bu nedenle özgür iradeleriyle seçtikleri bir hayvanın hayatını yaşamaları olarak gösterilir. Örneğin Trakyalı kadınlar tarafından öldürülen Orpheus, kadınlardan nefret ettiği ve bir daha asla bir kadından doğmak istemediği için bir kuğunun, Thamyras bir bülbülün; Telamon'un oğlu Aias'ın ruhu, Hektor'un silahları kendisine verilmedi diye insan olmak istemeyip bir aslanın; Agamemnon'un ruhu da başına gelenler yüzünden insanlara düşman olup bir kartalın hayatını seçmiştir. Ilias destanında çirkin, kavgacı ve iğrenç biri olarak tanımlanan⁴⁵ ve Antik Yunan'da καλὸς κάγαθός (yakışıklı ve erdemli) olarak idealize edilen erkek tipine karşıt bir örnek olarak gösterilen Thersites ise maymun kılığına girmiştir.⁴⁶ İlgili eserde maymunun Thersites'e layık görülmesinin nedeni, onun fitratına uygun ve eşdeğer bir hayvan olmasından ileri gelmektedir.

⁴² Hugh Lloyd-Jones, *Females of The Species, Semonides on Women*, Noyes Press, İngiltere 1975, s. 36-59.

⁴³ Alan H. Sommerstein, *The Comedies of Aristophanes, Clouds*, C. 3, Warminster: Aris&Phillips, İngiltere 1982, s. 52 [444].

⁴⁴ Alan H. Sommerstein, *The Comedies of Aristophanes, Lysistrata*, C. 7, Warminster: Aris&Phillips, İngiltere 1990, s. 120 [1014-1015].

⁴⁵ A. Erhat-A. Kadir, *a.g.e.*, s. 95 [II. 2. 212-222].

⁴⁶ Mariska Leunissen, "Physiognomy", *Oxford Handbook of Science and Medicine in the Classical World*, (Ed. Paul Turquand Keyser-John Scarborough), Oxford University Press, Oxford 2018, s. 742; Sabahattin Eyüboğlu-M. Ali Cimcoz, *Devlet, Platon*, Hasan Âli Yücel Klasikler Dizisi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s. 366.

Fizyonomide kullanılan ikinci yöntem, ırk özelliklerinin incelenmesidir. Bu yöntemde her bir halk, kök saldıği ırka göre ayrılıp dış görünüş ve karakter özelliğine göre sınıflandırılır; örneğin Mısır halkı, Trakya halkı, İskit halkı gibi. Irk analizinde bireysel davranışlar yerine toplumsal davranışlar dikkate alınır ve her ırk, bir bütün olarak ele alınıp gösterdiği genel karakter özelliğine göre nitelendirilir. Örneğin Polemon, Mısırlıların edebî açıdan üstün ve keskin zekâlı olmadıklarını (non invenies Aegyptiis litterarum praestantiam et perspicacitatem competere), Makedonyalıların keskin zekâlı ama seviyesiz (contra inter Macedones perspicacitatem vulgatam esse), Fenikelilerin ve Kilikyalıların barışsever ve sefahat düşkününü (paci autem studium et voluptatem in Phoeniciae et Ciliciae populis reperies), Skythia halklarının ise hain ve kötü niyetli olduklarını belirtir (denique Scythiae populos proditores et improbos offendes).⁴⁷ Ancak eserinde bu yöntemi kullanmasının asıl nedeninin iki amaca hizmet ettiği dikkatten kaçmaz. Bunlardan birincisi öncelikle Yunanların yüce bir ırk olduğunu savunmak, ikincisi kendileri dışında bütün ırkların medeniyetten bihaber barbarlar olduklarını vurgulamaktır. Bu vurgu, eserin *De Nationibus Mundi* (Dünyanın Ulusları Üzerine) olarak adlandırılan otuz birinci bölümünde açığa çıkar. Çünkü Polemon, dünya üzerinde kuzey (septentrionalis), güney (meridiana), doğu (orientalis), batı (occidentalis) yönünde yaşayan ırklardan bahsettikten sonra⁴⁸ otuz beşinci bölümde saf kan (genus purum) olarak nitelendirdiği Yunan ırkının fizyonomik özelliklerini şöyle anlatır:⁴⁹

Safkan bir Yunanın boyu, uzunla kısa arasında orta karar, bedeni geniş ya da dardır. Duruşu diktir, yüzü ve ifadesi güzeldir, pembe renklidir ve fazla etli butlu değildir. Elleri ve kolları orantılıdır; uyanıktır ve çabuk öğrenir. Baş ne küçük ne büyüktür, boynu kalın ve kuvvetlidir. Saçları yumuşak ve kızıl, bazen kıvrıkcık bazen dalgalı ve düzdür. Yüzü dörtgen biçimli, dudakları ince, burnu düz ve orantılı, gözleri ıslak, koyu mavi, çok hareketli ve ışıltılıdır. İşte safkan Yunan tipi budur.

Beden fizyonomisi olarak adlandırılan üçüncü yöntemde uzuvların biçimi, rengi, hareketleri ve yüz ifadeleri ayrıntısıyla incelenir. Bu incelemeler sırasında fizyonomist doğru bir yargıya varmak için kendi kendine sorular sorar; örneğin “Kaşları çatık olan kişinin yüzündeki ifadeye neden olan duygu nedir?” gibi. Sorulan soruya kesin bir yanıt bulunduğu

⁴⁷ R. Foester, *a.g.e.*, C. I, s. 236 [Pol. *Phys.*, 31. 36, 20-22].

⁴⁸ R. Foester, *a.g.e.*, C. I, s. 238-241 [Pol. *Phys.*, 32: De forma septentrionalium; 33: De forma meridianorum; 34: De forma orientalium et occidentalium].

⁴⁹ R. Foester, *a.g.e.*, C. I, s. 242-244 [Pol. *Phys.*, 35: De Graecis et eorum genere puro].

zaman sonuca varılır; bu aşamadan sonra farklı bir kişide aynı yüz ifadesi görüldüğünde daha önce elde edilen sonuca göre analiz yapılır.⁵⁰ İmparator Hadrianus Dönemi'nde etkin ve etkili bir hatip olan Polemon'un fizyonomiyle derinden derine ilgilenmesinin en önemli nedeni, onu rakiplerini ve düşmanlarını alt edeceği güçlü bir hitabet silahı olarak kullanabileceğini anlamış olmasıdır. Eserinde verdiği örneklerden fizyonomiyi bu amaçla en iyi şekilde kullandığı anlaşılır⁵¹. Polemon'un yetmiş bölüme ayrılan eserinin neredeyse tamamında diğer fizyonomistlere kıyasla fiziksel yöntemin daha çok kullanıldığı ve özellikle gözler üzerine derin bir inceleme yapıldığı görülür. Ünlü hatip, her iki gözün de kalbin kapısı (oculus uterque cordis ianua) ve arzuların kaynağı (adpetituum fodina) olduğunu belirtip önce onların verdiği işaretlerin çok iyi analiz edilmesi sonra sırayla hangi uzuvların incelenmesi gerektiğini şöyle anlatır.⁵²

Öncelikle gözlerin fizyonomisini aklen kavraman bu konunun özü ve başlangıcıdır. Çünkü her iki göz de kalbin kapısı ve arzuların kaynağıdır. Gözden sonra diğer işaretleri, kaşlardan, alından, burundan, ağızdan, yanaklardan ve kafadan başka hiçbir şey daha doğru söylemez ya da kalpte gizlenen şeylerle ilgili daha güvenilir kanıt vermez. Yüz fizyonomisinin ardından boyun, göğüs, memeler, omuzlar, gövde, karın, sırt, ön kollar, bilekler, ayaklar ve diğerleri gelir. Gözlerin rengi bile kanıt olarak öne sürdüğümüz işaretlerden ayrı düşünülemez. Ayrıca seste, nefeste ve beden her bir uzvunun hareketinde büyük işaretler vardır. Ancak bütün belirtileri bedene uygulaman ve mührü doğru yere basman için incelemen gerekir. Burası çirkinliğin, asabiyetin, birçok isteğin, isteksizliğin, bastırılmış hiddetin, gizli niyetin, hafızanın, unutkanlığın, iyiliğin ve kötülüğün belirtilerini veren yerdir. Oradan iyi işaretleri tek tek çıkarabilirsin; örneğin görev duygusunu, imanı ve yüksek ahlâkı hatta oradan kötü işaretleri de çıkarabilirsin; örneğin kötü niyeti ve karaktersizliği sonra mütevazılığı ve kibri, kumarbazlığı, hasedi, gözü karalığı, açgözlülüğü, tuzağı, suçu ve yalan yere yemini. Bu nedenle kesinlikle kavramı doğrulayan işaretleri ve gözün sergilediği işaretlerle onların uyumlu olduğunu bulmalısın.

⁵⁰ C. Hartsock, a.g.e., s. 24-28.

⁵¹ C. Hartsock, a.g.e., s. 17, dn. 17.

⁵² R. Foester, a.g.e., C. I, s. 169-170 [Pol. Phys., 1. 19, 24-45].

Sonuç

Mezopotamya’da İ.Ö. 2. binin ilk yarısına tarihlenen fizyonomik kehanetlerle ilgili çivi yazılı tabletlerin bulunması, gizli ilimlerden sayılan bu bilgilerin Suriye, Kıbrıs ve Etruria’ya açılan bir koridor sayesinde diğer antik medeniyetlere yayıldığını ve ilk kez Antik Yunan’da bilimsel bir kimlik kazandığını göstermiştir. Antik Dönem’den günümüze kadar gizemini hiç kaybetmeyen fizyonomi biliminde hayvansal, ırksal ve fiziksel olmak üzere üç temel yöntem kullanılmıştır. Buna rağmen fizyonomistler tarafından yapılan çalışmalar incelendiğinde karakter analizinde özellikle fiziksel yöntemin tercih edildiği ve bununla ilgili baştan ayağa (a capite ad calcem) incelemeler yapıldığı görülür.

Pseudo Aristoteles sağlıklı bir karakter analizi yapabilmek için bedende göz, alın, baş ve yüz bölgesine odaklanıp inceleme yapılmasını salık verir;⁵³ aynı şekilde Polemon da fizyonomi biliminin (scientia physiognomoniae) özünün gözlerde saklı olduğunu söyler. İÖ 4. yüzyılda yaşamış Sicilyalı şair Theokritos, sofist Euthenes için yazdığı bir mezar epigramında onu, düşünceyi gözden okuyan usta bir fizyonomist olarak anar (φυσικνόμεων ὁ σοφιστής, δεινὸς ἀπ’ ὀφθαλμοῦ καὶ τὸ νόημα μαθεῖν).⁵⁴ Kalbin kapısı olarak tanımlanan gözler, bedenin diğer uzuvlarıyla bir bütün olarak incelendiğinde bir fizyonomisti en az hata payıyla doğru kanı ve tanıya götürür. Nitekim Romalı yazar Suetonius tarafından *De Vita XII Caesarum* (On İki Caesar’ın Yaşamı) adlı eserde imparatorların detaylı bir şekilde anlatılan göz ve beden fizyonomisi, bu karşılaştırmayı yapar ve hataya yer bırakmayacak şekilde doğru sonuçlar verir.

İ.S. 1. yüzyılda Ploutarkhos’un *Bíoi Παράλληλοι* (Paralel Yaşamlar) adlı eserinin ardından Roma’da Suetonius ile gelişen fizyonomi edebiyatı, Geç İmparatorluk Dönemi’nde *Historia Augustana*nın anonim yazarlarını ve tarihçi Ammianus Marcellinus’u etkisi altına alır.⁵⁵ Antik Dönem’de yapılan birçok çalışmanın ardından zamanla gizemini kaybedip gözden düştüğü sanılan fizyonomi, yine Pseudo Aristoteles’e atfedilen eşsiz bir eserle bu sefer Orta çağın karanlık dünyasına ışık tutar. Günümüze ulaşmayan ama 9. yüzyılda

⁵³ R.Foester, *a.g.e.*, C. I, s. 91 [Arist., *Phgn.* 814b].

⁵⁴ Charles Stuart Calverley, *Theocritus, Translated into English Verse*, Cambridge University Press, Cambridge 1869, s. 178 [Theoc., *Epigr.* 11].

⁵⁵ Gian Franco Chiaï, “Good emperors, bad emperors: The function of of physiognomic representation in Suetonius’ *De vita Caesarum* and commonsense physiognomics”, *Visualizing The Invisible With The Human Body, Physiognomy and Ekphrasis In The Ancient World*, C. 10, (Ed. J. Cale Johnson-Alessandro Stavru), De Gruyter, Berlin/Boston 2019, s. 213.

Yunanca aslının var olduğu söylenen eser ilk olarak Süryaniceye; 9./10. yüzyılda Süryaniceden *Sirr al-asrâr/Sirru'l-esrâr* adıyla Arapçaya; 12. yüzyılda ise Arapçadan *Secretum Secretorum* (Sırların Sırrı) adıyla Latinceye ve daha sonra birçok başka dile çevrilir.⁵⁶ Bu durum eserin Orta çağ Avrupası'nda ünlenip yayılmasını ve en sevilen eserlerden biri olmasını böylece fizyonominin hiç kaybolmayan gizemiyle günümüze kadar gelmesini sağlar.

⁵⁶ Steven J. Williams, *The Secret of Secrets, The Scholarly Career of a Pseudo-Aristotelian Text in the Latin Middle Ages*, University of Michigan Press, Michigan 2003, s. 1, 7.

Kaynaklar

BARTON, T. S., *Power and Knowledge, Astrology, Physiognomics, and Medicine under the Roman Empire*, University of Michigan Press, Michigan 1994.

BONFANTE, L., “Etruscan Inscriptions and Etruscan Religion”, *The Religion Of The Etruscans*, (Ed. Nancy Thomson de Grummond-Erika Simon), University of Texas Press, Austin 2006, s. 9-26.

BÖCK, B., *Die Babylonisch-assyrische Morphoskopie*, Archiv für Orientforschung, Beiheft 27, Cambridge University Press, Viyana 2000.

BURKERT, W., *The Orientalizing Revolution, Near Eastern Influence On Greek Culture In The Early Archaic Age*, (çev. Margaret E. Pinder ve Walter Burkert), Harvard University Press, Londra 1992.

CALVERLEY, C. S., *Theocritus*, Translated into English Verse, Cambridge University Press, Cambridge 1869.

CHIAI, G. F., “Good emperors, bad emperors: The function of of physiognomic representation in Suetonius’ *De vita Caesarum* and commonsense physiognomics”, *Visualizing The Invisible With The Human Body, Physiognomy and Ekphrasis In The Ancient World*, C. 10, (E. J. Cale Johnson-Alessandro Stavru), De Gruyter, Berlin/Boston 2019, s. 203-226.

DAVIES, J., C.- FRIEDRICH, G. ve KAYSER, C. P., *M. Tullii Ciceronis De Divinatione et De Fato*, Frankfurt 1828.

DUYMUŞ FLORIOTI, H. H., “Eski Mezopotamya’da Kehanet Olgusuna Genel Bir Bakış”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Yıl 6, S. XV, 2013, s. 23-42.

ERHAT, A. ve KADİR, A., *Homerus İlyada*, Can Yayınları, İstanbul 1993.

EYÜBOĞLU, S. ve CİMCOZ, M. A., *Devlet, Platon*, Hasan Âli Yücel Klasikler Dizisi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.

FINKEL, I. L., “Adad-apla-iddina, Esagil-kīn-apli, and the Series SA.GIG”, *A Scientific Humanist Studies in Memory of Abraham Sachs*, (Edit Erle Leichty-Maria de Jong Ellis-P. Gerardi), Occasional Publications of The Samuel Noah Kramer Fund 9, Philadelphia 1988, s. 143-159.

FOESTER, R., *Scriptores Physiognomonici Graeci et Latini*, C. I-II, Leipzig 1893.

GELLER, M. J., “The Exorcist’s Manual (KAR 44)”, *Assyrian and Babylonian Scholarly Text Catalogues: Medicine, Magic, and Divination*, (Ed. Ulrike Steinerts), De Gruyter, Berlin/Boston 2018, s. 292-312.

GOTTLOB KÜHN, D. C., *Claudii Galeni Opera Omnia*, C. XI, Leipzig 1826.

HARTSOCK, C., *Sight and Blindness in Luke-Acts, The Use of Physical Features In Characterization*, Biblical Interpretation Series, (Edit R. Alan Culpepper-Ellen van Wolde), C. 94, Brill, Boston 2008.

KINNIER WILSON, J. V., “The Nimrud Catalogue of Medical and Physiognomical Omina” *Iraq*, C. 24, S. 1, Cambridge 1962, s. 52-62.

KINNIER WILSON, J. V., “Two Medical Texts from Nimrud” *Iraq*, C. 18, S. 2, Cambridge 1956, s. 130-146.

LEUNISSEN, M., “Physiognomy”, *Oxford Handbook of Science and Medicine in the Classical World*, (Ed. Paul Turquand Keyser-John Scarborough), Oxford University Press, Oxford 2018, s. 742-764.

LLOYD-JONES, H., *Females of The Species, Semonides on Women*, Noyes Press, İngiltere 1975.

MARSHALL, P. K., *A. Gellii – Noctes Atticae*, Tomus I, Libri I-X, Oxonii, Oxford 1968.

MAUL, S. M., “Divination Culture and the Handling of the Future”, *The Babylonian World* (Ed. G. Leick), Routledge, New York/Londra 2007, s. 361-372.

MISENER, G., “Loxus, Physician and Physiognomist”, *Classical Philology*, C. XVIII, Chicago 1923, s. 1-22.

PINGREE, D. E., “Mesopotamian Omens in Sanskrit”, *La circulation des biens, des personnes, et des idées dans la proche-orient ancien*, (Edit D. Charpin-F. Joannès), ERC Press, Paris 1992, s. 375-379.

POPOVIĆ, M., *Reading the Human Body, Physiognomics and Astrology in the Dead Sea Scrolls and Hellenistic-Early Roman Period Judaism*, Brill, Leiden 2007.

REPATH, I., “The Physiognomy of Adamantius the Sophist”, *Seeing The Face, Seeing The Soul; Polemon’s Physiognomy from Classical Antiquity to Medieval Islam*, (Edit S. Swain), Oxford University Press, Oxford 2007, s. 486-547.

REPATH, I., “Anonymus Latinus, Book of Physiognomy”, *Seeing The Face, Seeing The Soul; Polemon’s Physiognomy from Classical Antiquity to Medieval Islam*, (Edit S. Swain), Oxford University Press, Oxford 2007, s. 548-635.

SCHMIDTCHEN, E., “Esagil-kīn-apli’s Catalogue of Sakikkū and Alamdimmu”, *Assyrian and Babylonian Scholarly Text Catalogues, Medicine, Magic and Divination*, C. 9, (Edit Ulrike Steinert), De Gruyter, Boston/Berlin 2018, s. 137-157.

SCHMIDTCHEN, E., “The series Šumma Ea liballiřka revisited”, *Visualizing The Invisible With The Human Body, Physiognomy and Ekphrasis In The Ancient World*, C. 10, (Edit J. Cale Johnson-Alessandro Stavru), De Gruyter, Berlin/Boston 2019, s. 81-118.

SOMMERSTEIN, A. H., *The Comedies of Aristophanes, Clouds*, C. 3, Warminster: Aris&Phillips, İngiltere 1982.

SOMMERSTEIN, A. H., *The Comedies of Aristophanes, Lysistrata*, C. 7, Warminster: Aris&Phillips, İngiltere 1990.

ŞENTUNA, C., *Diogenes Laertios – Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.

WILLIAMS, S. J., *The Secret of Secrets, The Scholarly Career of a Pseudo-Aristotelian Text in the Latin Middle Ages*, University of Michigan Press, Michigan 2003.

ZYSK, K., “Mesopotamian and Indian physiognomy”, *Visualizing The Invisible With The Human Body, Physiognomy and Ekphrasis In The Ancient World*, C. 10, (Ed. J. Cale Johnson-Alessandro Stavru), De Gruyter, Berlin/Boston 2019, s. 41-60.